

СИНТАКСИС НА МЕТАЕЗИКА

Мариана Георгиева

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН

Резюме. В статията се представя метаезикът като когнитивен феномен, който е със своя синтактична парадигма. Чрез метода на когнитивното моделиране се обосновава парадигмата от синтактични облигации на метаезика. Анализът има за основа когнитивния прочит на дефинитивните изреченски характеристики предикативност, модалност, интонационна завършеност и граматическа оформеност. Прилага се принципът на когнитивната интеграция между концепти, феномени.

Ключови думи: метаезик; когнитивен феномен; когнитивна интеграция; концепт

Онтологията на изречението като синтактична репрезентативна единица е комбинация от абсолютната онтология – действителността, която субектът на езика познава чрез възприятието с отделните рецептори и в хода на това познаване продуцира, и езиковия знак, който, от своя страна, е средство за възприятие и обект на възприятие ведно. Това привежда в актуалност концептите като модератори на наслагваното възприятие и наслагваната репрезентация съответно. *Той идва на работа* означава, че аз виждам, че *идва на работа*. Затова зная, че *той идва на работа*. Понеже зная, че *идва на работа*, казвам „*той идва на работа*“. Тази каузалност, като етап от репрезентативната дейност на съзнанието, също е вид онтология и е част от оранизацията на знака в синтаксиса – изречението.

Когнитивният подход при анализа на синтактичните категории най-общо е безспорно приносен, предвид на факта, че синтактичните единици в най-голяма степен изразяват езиковата експликация на комуникативните проекции на мисленето ни. В тях се проявява стратегията на човешкото съзнание. Затова когнитивният синтаксис представя взаимовръзката между ментални модели, синтактични структури, които ги изразяват, и смисловата стойност на комуникативната им проекция. Тази взаимовръзка е основа за отгласкването на когнитивната граматика от традиционната, за да се търси и постига разкриването на смисъла възможно най-прецизно.

Разбира се, че това не е новост в лингвистиката. Проблемът за креативността в синтаксиса се оформя като част от лингвокреативността –

направление в съвременната лингвистика, което изследва евристичността на езиковите единици в създаването, търсенето и разбирането на смисъла. Езиковата екстраполация не може да бъде изолирана от философията и логиката и техните оперативни категории (Petrova, 2017: 159). Е. А. Петрова подчертава изследователските вектори, с които се извежда като предмет на анализа когницията – екстраезиковата природа на синтактичните структури като свръхдълбинна семантика (Petrova, 2017: 159). Т.е. анализът на изречението не би бил достоверен в необходимата степен без изследването на синтактичната структура като модус на когницията и езиково следствие от нея заедно с това (Blokh, Bogdanova, Carlson, Kovaleva, Kudashova, Munyayeva, Semenova, Serebrennikova, Stepanenko, Furs & Khantakova, 2009).

Изреченската дефиниция подрежда характеристиките с основополагащо значение в синтаксиса – предикативност, модалност, интонационна завършеност и граматическа оформеност. Намираме за оправдано да обърнем внимание, че както при интонационната завършеност, така и при граматическата оформеност има свое неизменно място пунктуацията. Интонационната завършеност не е само контурът, графиката, скалата на фониката на гласа на субекта на езика – негов продуцент, но и валидираният като специфична експликация съответен и необходим пунктуационен знак. Така е при граматическата оформеност естествено. Тя не е само в експлицитно осигурената категориална характеристика, но и в пунктуационното оформяне, което всъщност е чисто синтактичният формат на тази строго разбираема и постигана граматическа оформеност. Няма да е пресилено, ако предвид на комплексността на признаците като модус въобще на евристичната функционалност на човешкото съзнание, приемем, че в известна степен пунктуацията представя донякъде и останалите два признака – предикативността и модалността.

Философията на модалността например е вплетена първично в предикативността по силата на същността на предиката и технологията на предикцирането. И двете, взети заедно, имат своята облигация в интонационен и граматически план. Това дава основание да се допусне вариативност на когнитивното моделиране, което да изведе всеки един от тези параметри в отделна орбита на вербализацията им. Тази наша хипотеза се валидира от принципа на когнитивната интеграция на феномени, прототипи, съгласно теорията на вероятностите и комбинирането като модел в науката по принцип и в лингвистиката, в това число, в частност. Синтаксисът разполага изречението в парадигма по всеки от неговите дефинитивни признаци.

По предикативен признак синтаксисът приема, че изречението може да бъде просто и сложно. Според нас обаче трябва да се отчитат философията на предикцирането и категориалността на модела и неговата вербализация. Предвид на една такава прецизираност трябва да се съсредоточим върху тезата, че изречението е „най-голямата единица, с която се занимава синтаксисът на

езика“ (вж. Пенчев, 1998: 9). Представянето на сложното изречение като множество изречения, които могат да са главни и подчинени – по едно или повече и в двата случая, и на тая основа да се типологизира, е оспоримо и подлежи на когнитивна ревизия. Оспоримостта е по отношение на еkleктичното отношение към предикативността като признак – функция от предикацията, която се постига по пътя на субектно-предикатната връзка с когнитивна и евристична стойност и комуникативна перспектива. Синтактичният модел е един и неговият категориален синтактичен еквивалент е изречение. Тази единичност е аксиоматична за вербализацията. Множествеността от предикации на ниво вербализация не е вариативност на предикативния модел на когнитивния модус, за да се приема като множественост на модели и да се допуска йерархия на модела. Такава екстраполация на същността и философията на модела като структуриране във вербализацията му като количество е недопустима. Екстраполацията на когнитивния модел в количеството вербализации като изграждане на нов модел, друг модел, видове модели е еkleктика от гледна точка на когнитивната интеграция и когнитивния модел. Множеството не е на модела. Моделът е един-единствен. Множеството е по отношение на предикации, с които се изразяват елементите от структурата на модела, както в чист вид те се изразяват с лексеми, думи например. С предикации, вместо с лексеми, отделни думи, може да се изразяват също така и елементи от състава на модела. Затова в етикетването присъстват номинациите на елементите. Това не е маловажно. И тук е напълно закономерен въпросът за омонимия ли става дума и каква е семантиката на относителните прилагателни имена, образувани от съществителните, с които се назовават елементите от структурата и от състава на изречението като синтактична единица. От тази гледна точка употребите *главно изречение*, *подчинено изречение*, *съставно изречение*, *съчинено изречение*, *смесено изречение* са когнитивно некоректни и неиздържани. Некоректни са дори още на равнището на терминологизиране.

Не може да се привнасят ведно названия, номинации на връзки, отношения, елементи, подредба от същността и да се вербализират като характеристики на формата, при това като инварианти, алтернации. Не е допустимо такова „модифициране“. Главни са частите на изречението (подлог и сказуемо), които назовават вербализираните елементи на субектно-предикатната връзка (субект и предикат). Главни са, защото съвместно – като субектно-предикатно отношение – изграждат структурата на предикацията като модел на евристичност. Важно е да се анализира когнитивно диференциацията на все главните части подлог и сказуемо по линията независимост – зависимост. Граматиката обяснява в какво се изразява зависимостта на сказуемото – зависимата част, без обаче да се даде обяснение съответно за независимостта на подлога. С други думи, дава се отговор в какво се изразява зависимостта, но не се дава отговор защо се проявява тази зависимост. Няма отговор и за независимостта

като изразяване. Защо отсъстват тези отговори? Те се съдържат в природата на предикацията като когнитивен модус, като евристична потенция на съзнанието, чийто прототип е менталността. Отсъствието на това съображение в терминологизирането на вербализацията лишава синтаксиса от съответствието, което би му придало коректност на подредбата (препратка към етимологията на термина синтаксис). И ако се даде този отговор, а и още преди това, има въпроси, на които традиционният, функционалноописателният синтаксис трябва да предложи отговори.

Първо, компонентът *главно* в употребата *главно изречение* омонимия ли е, или не е омонимия? Ако е налице екстраполацията на термин, какво е основанието за тази екстраполация и защо тя е ползвана само по отношение на един от елементите на отношението? Кой е критерият за селекцията в такъв случай?

Как е мотивирана употребата *подчинено изречение*? Като се вземе предвид поредицата от названията на подчинени изречения, в които се налага заемането на вида на пояснението при контакт с елементите от структурата, става ясно, че вербализацията предлага в терминологизирането компилация, бихме казали, между тип отношение и вид пояснение вследствие от него. Такова смесване на съдържание и форма от две парадигми е повече от противоречиво и нежелателно.

В какъв смисъл да се разбира номинацията *съставно изречение*? Какво е съдържанието на етимона *състав*? Как се съотнася той със структурата на предикацията като прототип на изречението в синтаксиса.

И така – ами съчинено изречение? Какво е съчинителното? А смесеното как да се разбира? Като се върнем при характеристиката на изречението като синтактична единица и се опитаме да съотнесем съдържанието на елементите от терминологизирането на позициите от изреченската парадигма в синтаксиса с тази характеристика, се изправяме пред еkleктичност.

Не може да има смесване на понятия и равнища от философията на езика, неговата същност, от една страна, и вербализацията и комуникацията, от друга страна. Това води неизбежно до непълнота на теорията или пък до непоследователност, да не кажем, противоречивост, от което следва проблематичност във верифицирането и усвояването съответно. Т.е. настъпват противоречия в евристичната функция на езика и е нарушена лингвокреативността. Това на практика означава затруднена езикова грамотност и комуникативна култура, което води до механика на четене и писане, но без естествената функция на разбирането. Отсъствие на разбиране или трудности в разбирането не позволяват да се постигне езиково съзнание, което отнема от функционалната грамотност на човека. Това са принципи съображения в изследването на езика.

Ние смятаме, че когнитивният подход задължава в определена степен да се приеме относителна равнопоставеност, разположеност като верификационна стойност на изброените по-горе и всепризнати дефинитивни изреченски ха-

рактеристики. Подобна позиция не е без значение. Тя например задължава винаги да се отчитат едновременно и еднакво и четирите признака, когато се квалифицира или категоризира определено синтактично положение (категория, вариант, вид, част и пр.). Скобите подсказват, че в синтаксиса някак не са строги все още употребите **категория, част на изречението, вид изречение**. Еднакво успешно или не се ползва номенклатурата категория и когато се имат предвид подлогът и неговата теоретична характеристика или просто название на изреченска позиция, компонент, и когато например се има предвид някоя от дефинитивните характеристики – например „категорията модалност“, „категорията предикативност“, или категорията обособяване – обособяването като синтактична категория; или пък части на изречението – главни и второстепенни, но и подлог, сказуемо и т.н., както и наред с тях – обособени части, вметнати части, еднородни части и т.н. За нас тази вариативност на употребите в синтактичната терминология подсказва необходимостта от търсене и постигане на повече категоричност, прецизност и еднозначност в подредбата на оперативния категориален апарат. Науката изисква естествено това и го постига и предлага. Струва ни се, че и затова се развиват и модернизират и изследователските направления в лингвистиката до степен на непреодолима интердисциплинарност.

В настоящото изследване предлагаме когнитивен анализ на дефинитивните признаци на изречението като основна синтактична единица. Този подход и неизменната сметка за ролята на субекта на езика с неговата ментална характеристика в продуцирането на езиковия модел за изразяване на мисъл с комуникативна себестойност винаги отнася всеки от признаците – в еднаква степен – при всеки случай на синтактичен анализ и синтактично решение – разполагане или категоризиране, т.е. квалифициране. Какво значи това?

Знае се, разбира се, че тези признаци не са етикети само. Те са в основата на синтактичната парадигма, на синтаксиса, като цяло. По признака предикативност се приема изречението да се разполага в две позиции на типологизиране – просто и сложно изречение, като обяснението е с количествена характеристика – бройност. Една предикативна структура, един предикат, едно сказуемо – просто изречение. Две и/или повече предикативни структури, предиката, сказуеми – сложно изречение. Тъй като още в книгата си „Ментална репрезентация“ (Georgieva, 2000) сме изразили теза за особеностите на менталния модел в синтаксиса и за синтаксиса на менталния модел ведно, а пък в изследването на синтактичните аспекти на гносеологическата недостатъчност сме анализирали от когнитивна, разбира се, гледна точка дефицитите на предикацията като езикова технология на познавателните способности и потребности заедно с тях на Аза като носител на езика (Georgieva, 2009), тук ще заявим отново, че точно потенциите на съзнанието и естеството на мисленето като основна негова функционалност налагат безспорно до голя-

ма степен механизма, технологията на постигане на субектно-предикатната структура като продукт на субектно-предикатното отношение, което също си има свръхдълбинен прототип, какъвто е когнитивната интеграция между концепти, феномени.

Синтаксисът на метаезика има за естествен свой център структури с ментални предикати. Тези ментални модели отдавна са обект на лингвистиката. Класификационните и квалификационните им особености са отбелязани в „Проблеми на функционалния синтаксис на съвременния английски език“ (Slyusareva, 1981: 165). Става въпрос за репортажни конструкции с глаголи за говорене, слушане, мисъл, памет (Slyusareva, 1981: 30). Акцентът на Н. А. Слюсарева при изследването на синтаксиса е върху семантиката, а не върху формалноструктурните средства, като мотивира възраженията срещу квалификацията на подчинените изречения с това, че съотношението между подчинението и глагола от самостоятелната част се определя не от синтактичната роля ‘сказуемо’, а от семантиката на глаголната лексема (Slyusareva, 1981: 167).

За това изследване предимството е на когнитивния подход, който поставя на вниманието съзнанието и познавателната му потенция – прототип на езика като феномен и на неговата основна – комуникативна, функция.

Във връзка с темата за метаезика е важно да се държи сметка за основната схема, по която Азът изгражда субектно-предикатното отношение като еквивалент на мисълта си – технология на познаване и отразяване на действителността. От тази субектно-предикатна връзка произтича предикативността като основополагащ признак на синтактичната единица за комуникация. Една субектно-предикатна връзка е равна на единица предикация. Когато обаче един от компонентите на тази ключова връзка е изразен сам по себе си с друга, нова, отделна предикация, тогава изначалната, някак си относително изходна предикация се постига по-сложно от обикновено – предикация с предикация, чрез предикация, т.е. сложно постигната предикация. Ние неизменно в изследванията си досега поддържахме тезата, че изречението е едно – като модел на езиково експлицирана мисъл; като синтактична матрица, да кажем, на менталния модел на съзнанието в неговата рефлексивна потенция и когнитивна функционалност на *homo sapiens*.

Позицията ни за предикацията и изразяването на елементите ѝ като единствено релевантен критерий за вариативността в структурирането на субектно-предикатното взаимоотношение – когнитивен еквивалент на синтактичната единица изречение, е когнитивен подход при разбиране, определяне и представяне на същността на модуса на човешкото съзнание и на неговата евристичност, в това число и по отношение на самия език (относителна авто-евристичност). Точно тази едновременно взаимовръзка и спирала от когнитивия, модус, евристичност, език и обратно стои в основата на вариативността от изграждането на единицата и винаги единствен модел на изречението, раз-

бирана като наслагване на предикации дори във верифицирането и вербализирането на предикации. Това спираловидно разположение на предикации е прототипът на метаезика и неговата философия. Както синтаксисът е вербализация на когнитивния модус, така метаезикът е предикация чрез предикация или предикации.

С оглед на когницията и евристичността като диалектическо цяло на човешкото съзнание и езика като феномен, който го вербализира, метаезикът е дълбинно, изначално съположен с езика. Предопределеността се съдържа някак си имплицитно в етимологията. Векторът в случая няма значение като измерение. Затова според нас когницията и предикацията са първенстваща проява на метаезика. Валидирането на пунктуацията пък като метафеномен още на равнище предикация и метаезик едновременно завършва по своеобразен начин, разбира се, в немалка част и степен и дълбинен план, философията на съзнанието като модус и евристичност ведно на принципа на когнитивната интеграция, при това едновременно и по отношение на самия език. Тук се прилага и рефлексията като потенция на съзнанието, наред с менталността.

С функционалноописателния и формалния метод в синтаксиса се приема, че изречение, в което има повече от една предикация, е сложно. Т.е. изречението е просто или сложно по отношение на броят на предикациите, които изграждат изреченската конфигурация, или постройка. Съответно сложното изречение е с три разновидности – съчинено, съставно и смесено. Наред с това битува и употребата полипредикативни конструкции.

Трябва да се отбележи, че няма изследване за предикативността като признак на сложното изречение. В синтактичните изследвания се приема разглеждането на това понятие като линейно постигната същност със събирателен характер, т.е. иманентно се има предвид множественост и компонентност. Затова номинацията ‘полипредикативни конструкции’ се употребява в повечето случаи като синоним на сложно изречение.

Прилагането на когнитивния подход доказва, че безличността на предикатите не може да се категоризира граматически, без да се държи сметка за субектността (персоналността) и за семантиката естествено на предиката. Т.е. превалиране на формата и всякакво формално унифициране или аналогизиране са недопустими. Напълно изоморфно тази теза се отнася за критериалното диференциране на субектни и предикатни отношения в сложно постигнатата предикативност на изречение, при което лявата или дясната валенция се попълват от предикации, а не с номинации.

„Съставно“ не е синоним на линейност от предикации, а означава инвариант на състава на изреченската структура – субект и предикат, при който субектът или предикатът са изразени от предикации, а не от номинации. Моделът на мисълта е субект – предикат и това е аксиома. В останалите случаи е наличие линейност от такива модели, т.е. това са полипредикативни конструкции

с координация или субординация на елементите на линейността от модели. Синтаксисът има една основна единица – изречение. Елементите на субектно-предикатната структура могат да се изразяват както с номинации, така и с предикации и това означава съответно просто изречение и изречение със сложно постигната предикативна структура. Във всички други случаи, когато елементи на състава, а не на структурата на изречението – то е едно и само едно – са изразени с предикации, говорим за полипредикативни конструкции (с обектност, атрибутивност или детерминативност – във вариации), а не за видове изречения. Видови са отношенията, а не изреченията.

Връзките между относително самостоятелни като структура и семантика предикативни единици не могат да са етимон за номенклатура на изречение. Това е субординирана на изречението парадигма, а не друга, равностойна му. И не на последно място – връзката и средствата за нейното изразяване не са признаци на изречението, за да служат за неговата квалификация и класификация. Парадигмата на изречението се основава на признаците му по дефиниция. Нищо друго и нищо повече от това.

ЛИТЕРАТУРА

- Блох, М. Я., Богданова, С. Ю., Карлсон, Ф., Ковалева, Л. М., Кудашова, В. Ю., Муняева, Е. И., Семенова, Т. И., Серебренникова, Е. Ф., Степаненко, В. А., Фурс, Л. А. & Хантакова, В. М. (2009). *Когнитивные категории в синтаксисе: коллективная монография*. Иркутск. ИГЛУ.
- Георгиева, М. (2000). *Ментална репрезентация*. Велико Търново: Фабер.
- Георгиева, М. (2009). *Синтактични аспекти на гносеологическата недостатъчност. Дефицити на предикацията*. София: Св. Климент Охридски.
- Пенчев, Й. (1998). *Синтаксис*. Пловдив.
- Петрова, Е. А. (2017). Интерпретация синтаксиса в рамките когнитивных исследованиях. *Ученые записки Орловского государственного университета, №2*. с.159.
- Слюсарева, Н. А. (1981). *Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка*. Москва: Наука.

REFERENCES

- Blokh, M., Bogdanova, S., Carlson, F., Kovaleva, L., Kudashova, V., Munyayeva, E., Semenova, T., Serebrennikova, E., Stepanenko, V., Furs, L. & Khantakova, V. (2009). *Kognitivnaye kategorii v sintaksise: kollektivnaya monografiya*. Irkutsk. IGLU.

- Georgieva, M. (2000). Mentalna reprezentatsiya. Veliko Tarnovo: Faber.
- Georgieva, M. (2009). *Sintaktichni aspekti na gnoseologicheskata nedostatachnost. Defitsiti na predikatsiyata*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Penchev, Y. (1998). *Sintaksis*. Plovdiv.
- Petrova, E. A. (2017). Interpretatsiya sintaksisa v ramkah kognitivnayh issledovaniyah. *Uchenaye zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta*, №2. p.159.
- Slyusareva, N. A. (1981). *Problemy funktsionalnogo sintaksisa sovremennogo angliyskogo yazayka*. Moskva: Nauka.

SYNTAX OF METALANGUAGE

Abstract. The article presents metalanguage as a cognitive phenomenon with its own syntactic paradigm. The paradigm of syntactic bonds of metalanguage is substantiated by the method of cognitive modelling. The analysis is based on the cognitive reading of the definitive sentence characteristics predicative, modality, intonation completeness and grammatical formation. The principle of cognitive integration between concepts, phenomena is applied.

Keywords: metalanguage; cognitive phenomenon; cognitive integration; concept

✉ **Prof. Mariana Georgieva, DSc.**

<https://orcid.org/0000-0002-8683-9565>

Institute for Bulgarian Language

Bulgarian Academy of Sciences

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: mv.georgieva7@gmail.com

m.georgieva@ibl.bas.bg